

EFECTELE NEGATIVE ALE MASS-MEDIEI

Nicolae TERZI,
doctorand ULIM

SUMMARY

The largest distributors of information are the media sources that through a considerable palette of means get information to the consumers that do not always respect the rule of accurate information, the veracity of the disseminated information. Newspapers, radio and television are likely to exert a tremendous influence on public opinion, and their misuse can bring significant harm to individual rights and freedoms as well as to the public life conducted on the democratic bases.

Keywords: media; mass communication; dissemination of information; honor; dignity; professional reputation; opinion manipulation; false information; value judgments

REZUMAT

Cei mai mari distribuitori de informații sînt sursele mass-media, care, printr-o paletă considerabilă de mijloace, difuzează informații către consumatori, dar care nu întotdeauna respectă regula de informare corectă, veridicitatea informațiilor răspîndite. Ziarele, radioul și televiziunea sînt susceptibile de a exercita o influență foarte mare asupra opiniei publice și abuzul lor poate aduce prejudicii semnificative drepturilor și libertăților individuale, precum și desfășurării vieții publice pe baze democratice.

Cuvinte-cheie: mass-media; comunicare în masă; difuzare-propagare a informației; onoare; demnitate; reputație profesională; manipulare a opiniei; informații false; judecăți de valoare

Introducere. Pentru a dezvolta democrația pluralistă, statul trebuie să asigure un șir de principii în baza cărora se dezvoltă diversitatea opțiunilor și programelor politice de guvernare a țării, să organizeze activitatea transparentă a guvernanților și a tuturor autorităților publice, găsindu-și concretizare în exprimarea diversităților concepțiilor și opiniilor care se stabilesc între individ și stat în raporturile care se derulează între membrii societății și diverse instituții statale și nestatale.

Totuși, multiple rapoarte de monitorizare a situației în domeniul libertății de exprimare evidențiază o serie de probleme, în special legate de stabilirea conținutului libertății de exprimare, interpretarea restricțiilor autorizate în exercitarea libertății de exprimare, aplicarea corectă de către magistrați a dispozițiilor legale în materie potrivit jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului. Se impune un studiu profund, ce ține de gradul de compatibilitate a prevederilor legale în materia libertății de exprimare cu normele Constituției, pe de o parte, iar pe de altă parte – a compatibilității Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a libertăților fundamentale cu Legea fundamentală a țării.

Este necesar de menționat că libertatea de exprimare a opiniei protejează nu doar informația și

ideile care sînt populare, convenabile, necontroversate, dar și acelea care pot ofensa, șoca sau deranja. Acest drept protejează atît conținutul ideilor și informației exprimate, cît și forma în care acestea sînt împărtășite.

O societate democratică are nevoie de un sistem de comunicare, un sistem prin intermediul căruia să se distribuie și să se facă schimb de mesaje între oameni. Acest rol îl joacă mass-media, care asigură circulația informațiilor, opiniilor și atitudinilor considerate a avea semnificație socială, contribuie la cristalizarea și apoi la răspîndirea opiniei publice.

Mass-media cuprinde toate mijloacele de propagare a informației: televizor, presă, radio și internet. Toate aceste categorii au modalitatea proprie în a influența opinia publică. Televiziunea se folosește de imagine video, sunet și culoa-

re, prin care oamenii pot vizualiza informațiile. Radioul este mai limitat în acest sens, acesta rezumîndu-se la propagarea informației doar prin sunet și tonalitatea vocii sau a muzicii. Presa scrisă se rezumă doar la pagini scrise și eventual însoțite de imagini care confirmă cele scrise. Cele mai multe oportunități le oferă Internetul, fiind o rețea internațională care se extinde cu un milion de noi utilizatori în fiecare lună.

Așadar, sursele informaționale *mass-media* sînt instrumentele principale prin care informația se propagă. Aici însă apar unele probleme ce țin de regula informării corecte, de veridicitatea informației difuzate. Dezvoltarea tehnicii moderne în domeniul mijloacelor de comunicare în masă, menționează prof. Tudor Drăganu, a făcut ca dreptul constituțional să fie confruntat cu probleme de reglementare deosebit de complexe, în special în legătură cu presa scrisă, cu transmisiile radio și televiziune care sunt de natură să exercite o influență imensă asupra opiniei publice. Astfel, utilizarea lor abuzivă poate aduce importante prejudicii drepturilor și libertăților individuale, precum și desfășurării pe baze democratice a vieții publice [1, p. 175].

Putem susține că în prezent mass-media inundă cu atacuri mediatiche, cu agresivitatea informațiilor. În această ordine de idei, considerăm că are dreptate Maria-Cristina Faraon, când susține că în absența unei educații în ceea ce privește media, aceasta nu va face parte din potențialul vieții ca factor de progres ce poate ajuta la ridicarea calității standardelor culturale și sociale ale vieții, ci va fi un mijloc de dominare și manipulare, având consecințe negative asupra personalității umane, comportamentelor și atitudinilor. Agresivitatea manifestată prin violență oferită de mass-media, care de fapt reflectă realitatea, este alarmantă. Agresivitate înseamnă instalarea fricii și dominarea victimei, abuzatorul preluând controlul, dezinformând, urmărindu-și scopul în mod subtil sau fățiș.

Relația dintre mass-media și procesul dezvoltării personalității copiilor a stîrnit numeroase controverse, deoarece influențele exercitate asupra lor sînt foarte puternice. Dacă adulții dispun de un fond spiritual relativ cristalizat și, în consecință, pot evita relativ ușor potențialele efecte negative, copii, aflîndu-se în plin proces de maturizare intelectuală, afectivă, morală sau civică, pot fi influențați negativ [15].

Din aceste considerente, se face necesară o analiză științifică a organizării și respectării dreptului fundamental de exprimare liberă a opiniei în Republica Moldova, pentru o cunoaștere mai profundă a multiplelor probleme teoretice și practice privind organizarea eficientă a drepturilor fundamentale, în special dreptul la libera exprimare a opiniei, precum și stabilirea unui cadru legislativ adecvat care ar contribui la evitarea dezinformării opiniei publice prin diferite surse media.

Pe lîngă avantajele pe care le oferă mass-media – de a cunoaște și a vedea lucruri, de a ajuta oame-

nii să înțeleagă diverse lucruri sau de a-i informa cu știrile de ultimă oră–, aceasta are și dezavantaje:

- Mass-media poate fi utilizată ca mijloc de influență în masă a opiniei publice (de ex., campaniile electorale, campanii privind aplicarea anumitor programe de sănătate sau medicamente etc.).

- Induce panică în rîndurile populației prin știri negative, asociate cu un fundal muzical potrivit, pentru a sensibiliza publicul (de ex., o știre despre o inundație, prezentată pe fundalul unei melodii de jale etc.).

- Desensibilizează populația prin combinarea rapidă a știrilor tragice cu spoturi publicitare sau alte știri de divertisment (de ex., se prezintă o știre despre victimele unui cutremur pe fundalul unei melodii tragice, iar în următoarele secunde se face reclamă la pasta de dinți etc.). Trecerea de la un subiect la altul atât de rapid, neoferind omului posibilitatea de a gândi în profunzime duce la o desensibilizare a oamenilor în masă, aceștia ajungînd la un moment dat să creadă că tot ceea ce se întîmplă este normal.

- Expunerea populației la imagini din ce în ce mai imorale sau violente (deși toate emisiunile sînt categorisite și însemnate prin cercuri, pătrare, simboluri etc., aceasta nu schimbă conținutul lor. Dacă acum 10-15 ani nu existau emisiuni care să conțină imagini obscene, astăzi pînă și vremea este prezentată de domnișoare îmbrăcate sumar (politicos spus). Îngrijorează abundența filmelor în care crimele sînt la ordinea zilei, iar secvențele de groază sînt ceva obișnuit, aceasta ducînd la acceptarea imoralității din ce în ce mai ușor.

- Pornografia este o altă gaură neagră a mass-mediei. Chiar dacă ziua copiii vizionează desene animate inocente, o pauză de reclamă în care se redau imagini indecente expune un copil suficient de mult pentru a-i influența gîndirea încă de

mic. Dar și desenele animate devin tot mai violente și sînt difuzate la orice oră.

- Educarea subtilă a populației privind adevărul relativ și viața în care orice este posibil și permis (adevărul relativ duce la conceptul cum că nu există nimic perfect, iar Biblia nu este un adevăr absolut, ci unul relativ. Acest lucru face ca populația să fie educată fără limite morale, astfel oamenii ajung să creadă că totul este permis, după propria conștiință, fără urmarea anumitor valori morale).

- Evadarea din realitate – petrecerea excesivă a timpului în fața mijloacelor mass-media, pentru a uita de realitatea vieții cotidiene, fenomen observat mai ales printre adolescenți. De asemenea, s-a constatat că numărul sinuciderilor în rîndul consumatorilor de telenovele crește după ce personajul preferat din telenovelă se sinucide.

Rezultate și discuții. Stilul de viață alert a facilitat accelerarea fluxurilor de informații ierarhizate conform unor criterii deformatoare. Șocantul, senzaționalul sau absurdul au început să guverneze interesul societății actuale, care de dragul ratingului sau în lipsa unei educații sau culturi media, valorizează insignifiantul și nonvaloarea, adoptînd un comportament iresponsabil în ceea ce privește interpretarea și utilizarea informației. Decăderea esenței în favoarea aparenței pare a ghida interiorizarea și prelucrarea artefactelor media. De aceea poate actul vederii este uneori unul periculos. Și poate de aceea, a vedea nu înseamnă, întotdeauna, a ști. Și poate de aceea, adeseori, a citi nu poate fi echivalent cu a înțelege [2].

Cu regret, sînt frecvente cazurile în care informația, fără a atinge *onoarea, demnitatea și reputația profesională*, poate fi denaturată prin intermediul criticii, prin manipularea opiniei, prin dezinformare, prin ascunderea adevărului, prin sondaje de opinii sau chiar prin

tăcere. Trebuie să recunoaștem că aceste mijloace, din păcate, sînt și principalele mijloace de dezinformare, manipulare a opiniei, ascundere a adevărului.

Mass-media a fost dintotdeauna acuzată de inducere în eroare, deturnare a adevărului, exagerare sau încercare de înșelare. De-a lungul istoriei sale, consideră Alexandru Necșuleu, mass-media a mers permanent alături de erori de tot felul, știri false și mistificări [3].

Florentin Tucă relevă că, nu în puține cazuri, în „numele” libertății presei, viața particulară a persoanei a fost tratată ca bun public, iar demnitatea și onoarea acesteia – ca simplu mof. În numeroase situații, instigarea la ură etnică sau rasială a dobîndit aura unui emoționant îndemn patriotic, în timp ce mitocănia și injuriile scrise au fost privite ca scuzabile tabieturi de autor de pamflete. În „numele” aceluiași principiu, moartea unei mame, de inimă rea, pentru acuzațiile injuste aduse fiului său a trecut neobservată, ca „pagubă colaterală” a „raidurilor” presei libere, iar etichetarea unor oameni onești drept trădători și a unor cărturari drept analfabeți pare acceptată cu îngăduință și resemnare [4].

Pornind de la ideea de libertate a presei, Nae Ionescu identifică câteva implicații reale și uneori paradoxale legate de aceasta în articolul intitulat „Funcția națională a presei”, în care autorul vorbește despre unele acțiuni ale presei care o fac pe aceasta să își piardă menirea, în speță lipsa de obiectivare a datelor realității prezentate confuz, exagerarea inutilă a unor evenimente fără nicio relevanță de interes public. În acest sens, Nae Ionescu vorbește chiar de nevoia trasării unor reguli prestabilite, care să limiteze exagerările presei [5, p. 290].

La impactul negativ al radioului și televiziunii se referea și prof. Tudor Drăganu, cînd spunea că în cadrul emisiunilor de radio și televiziune publicul este redus

la un rol pasiv. Dacă la o întrunire sau la o conferință, participanții pot aplauda, huidui sau chiar întrerupe pe vorbitor, în cazul emisiunilor de radio și televiziune ei sînt condamnați să tacă și să înghită. Reieșind din aceste împrejurări, ca și din numărul aproape nelimitat al ascultătorilor sau spectatorilor posibili, radiodifuziunea și televiziunea ascund în ele un potențial imens de influențare a opiniei publice care, dacă ar fi la îndemîna oricui, ar putea deveni un pericol pentru ordinea publică și bunele moravuri [1, p. 180].

Comunicarea de masă a devenit deosebit de importantă în politică și în activitatea de guvernare a societății, datorită posibilităților oferite pentru informarea și influențarea milioane de cetățeni, ceea ce a determinat ”o anumită estompere a formelor tradiționale de comunicare politică” [6, p. 167]. Partidele politice, îndeosebi cele care se află la guvernare, dar și cele din opoziție, se află mereu în competiția de dezinformare, manipulare a publicului, creînd opinii favorabile activității lor sau ideologie pe care o promovează.

Explicînd pericolele pe care le pot declanșa sursele mass-media, Mihai Coman susține că mesajele ajung direct la receptor, nefiltrate de vreun factor social (individ, grup, organizații etc.) sau cultural (tradiții, sisteme simbolice, concepție despre lume), ceea ce a sugerat denumirea acestei teorii prin sintagma ”flux într-un singur pas” (”one step flow”). Conform acestei interpretări, de îndată ce mesajul „atinge” receptorul, declanșează o reacție uniformă, la fel cum un stimul extern declanșează în corpul omenesc reacții senzoriale spontane, motiv pentru care, în unele lucrări de specialitate, această concepție este numită *teoria acului hipodermic*. Expresia vine să sublinieze, prin metafora senzorială, iluzia că:

a) mesajele presei penetrează

conștiința receptorului cu ușurință cu care un ac străpunge pielea;

b) ele generează un răspuns imediat, rapid și necontrolat rațional, analog celui provocat de o împunsătură.

O altă sintagmă – ”teoria glonțului magic” –, propusă de Melvin De Fleur (1982), scoate în evidență o nouă caracteristică a acestor cercetări, și anume ideea că, pătrunzînd atît de ușor în conștiințe, mesajul presei ar fi un instrument „vrăjit” pentru modelarea opiniei publice. Astfel, „glonțul magic” reprezentat de mass-media ar funcționa ca un declanșator de comportament social „programat”, fiind de ajuns o campanie de presă bine „construită” pentru a se obține imediat orientarea atitudinii și comportamentului publicului în direcția dorită [7, p. 87].

Din aceste considerente, manipularea opiniei trebuie tratată ca o acțiune periculoasă care, în ultimă instanță, poate produce conflicte sociale și politice enorme. Referindu-ne la manipularea opiniei, trebuie să menționăm că aceasta este un proces de *influențare a maselor*, de manipulare astfel încît acestea să accepte realizarea scopurilor unor persoane sau grupări, inclusiv a unor autorități statale care urmăresc anumite scopuri ce vin în contradicție cu reglementările normelor dreptului internațional la care statele respective au aderat.

Un sistem rafinat de manipulare prin intermediul mass-mediei presupune trei factori:

1) tendința de control din partea puterii;

2) păstrarea aparenței de libertate a acesteia (imperativ absolut necesar pentru definirea unei societăți democratice);

3) cerințele comerciale care influențează orice media.

În linii mari, o definiție „cuprinzătoare” a manipulării o regăsim la Ștefan Buzarnescu, care susține că manipularea este o acțiune de a determina un actor social (persoană,

grup, colectivitate) să gîndească și să acționeze într-un mod compatibil cu interesele inițiatorului, iar nu cu interesele sale, prin utilizarea unor tehnici de persuasiune care distorsionează intenționat adevărul, lasînd însă impresia libertății de gîndire și de decizie. Spre deosebire de influența de tipul convingerii raționale, prin manipulare nu se urmărește înțelegerea mai corectă și mai profundă a situației, ci înocularea unei înțelegeri convenabile, recurgîndu-se atît la inducerea în eroare cu argumente falsificate, cît și la apelul la palierele nonraționale. Intențiile reale ale celui care transmite mesajul rămîn insesizabile primitivului acestuia [8, p. 58].

Prin această definiție trebuie să înțelegem că manipularea reprezintă, de fapt, o acțiune prin care se încearcă schimbarea opiniilor, atitudinilor și comportamentelor unei persoane sau ale unui grup social în vederea atingerii unor scopuri dorite de către altcineva (persoane, grupuri, organizații, autorități), fără exercitarea forței și lăsînd impresia că această schimbare este o decizie liberă [9].

Tehnicile de manipulare sînt dintre cele mai diverse, consideră cu bună dreptate V. Miroiu, de la foarte simple la extrem de sofisticate, de la cele cu efecte imediate pînă la cele ale caror urmări se văd după ani de zile sau chiar după decenii, de la unele utilizate pentru influențarea unei anumite persoane, într-o anumită împrejurare, pînă la altele axate pe remodelarea întregii societăți [10].

Evenimentele care s-au desfășurat în primăvara anului 2014 în estul Ucrainei demonstrează că denaturarea informației și manipularea opiniei de către autoritățile oficiale și sursele de informare în masă ale Rusiei au fost îndreptate împotriva integrității teritoriale, a suveranității și independenței Ucrainei. Deși Rusia este semnatară tuturor Convențiilor și Pactelor

internaționale în care sînt prevăzute obligațiile de a respecta suveranitatea, independența și integritatea teritorială a altor state, precum și dreptul oamenilor la informație corectă și veridică, totuși aceste reglementări au fost încălcate în modul cel mai grosolan și agresiv de autoritățile ruse, ceea ce a declanșat sancțiuni bine meritate din partea SUA, a UE, precum și a altor state democratice.

În concluzie putem identifica următoarele elemente necesare manipulării:

- existența intenției de a schimba opinii, atitudini, comportamente;
- intenția atingerii altor scopuri decît cele ale persoanelor manipulate;
- neutilizarea forței, pentru a lăsa impresia libertății de acțiune;
- utilizarea instrumentelor mass-mediei și de altă natură în scopul manipulării.

Dezinformarea este și ea un mecanism de manipulare ce reprezintă orice intervenție asupra elementelor de bază ale unui proces comunicațional, care modifică deliberat mesajele vehiculate, cu scopul de a determina la receptori (numiți *ținte* în teoria dezinformării) anumite atitudini, reacții, acțiuni dorite de un anumit agent social. Acesta din urmă nu trebuie să fie neapărat dezinformatorul, el poate fi o instituție, o organizație etc. [11].

Ceea ce deosebește dezinformarea de alte tipuri de comunicare este caracterul deliberat al acțiunii și lansarea în circuitul informațional a unor informații parțial adevărate în conjugarea lor cu afirmații false, fără indicarea vreunei surse care ar putea fi verificabilă pentru autenticitatea celor emise. Cercetările de teren au demonstrat că rezultatele cele mai eficiente se înregistrează în domeniul mass-mediei, unde dezinformarea poate atinge frontal toate segmentele de opinie ale spațiului social.

În mare parte, locuitorii Moldovei, în special cei din regiunea transnistreană, sînt informați preponderent din surse străine (emisiuni retransmise din exterior, în special din Rusia). În regiunea transnistreană, în majoritatea zonelor, locuitorii nu au acces la sursele de informare alternative din restul teritoriului Moldovei. În schimb la Tiraspol este bine pus la punct un sistem de dezinformare și manipulare a maselor prin intermediul surselor mass-mediei proprii [12, p. 33].

În acest context, am dori să exprimăm o opinie extrem de importantă, în viziunea noastră. Articolul 34 din Constituția Republicii Moldova stabilește că autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sînt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal. Deoarece articolul menționat operează cu noțiunea de "informare corectă", trebuie să înțelegem că orice informații care deviază de la realitatea acțiunilor care au avut loc, sau le denaturează, le interpretează într-un anumit fel, care ar justifica sau pune în avantaj sau dezavantaj guvernarea sau unele autorități publice, pot fi calificate ca neconstituționale, iar autorii acestor *informări incorecte* sau *dezinformări* ar trebui să poarte și o anumită răspundere.

La acest capitol, legislația Republicii Moldova nu conține reglementări prin care autoritățile publice sau conducătorii acestora, sau persoanele responsabile de difuzarea informațiilor ar fi pasibilele de sancționat penal, contravențional sau disciplinar în cazul în care au denaturat informația, deviind de la reglementarea constituțională "informarea corectă", ceea ce justifică nevoia trasării unor reguli prestabilite care să limiteze exagerările presei.

Regula informării corecte se referă nu numai la autorități, ci și

la alte categorii de persoane, altele decât autoritățile publice, care difuzează informații. Întrădeavăr, cei mai mari difuzori de informații sînt sursele media care, printr-o gamă considerabilă de mijloace, duc informația către consumatori. Totodată, analizînd efectele juridice ale aplicării dispozițiilor internaționale în materia drepturilor omului, observăm că libertatea de exprimare are atît o direcție verticală, întrucît ea trebuie respectată de instituțiile ierarhic superioare ale statului, cît și o direcție orizontală, care se referă la ceilalți indivizi care se manifestă în cadrul unei societăți [13].

Parlamentul European a demonstrat o preocupare constantă pentru apărarea și promovarea pluralismului mediatic, susținînd că pluralismul și informarea dintr-o varietate de surse, precum și accesul la o gamă largă de informații de calitate, sînt condiții necesare pentru comunicarea democratică într-o societate deschisă și democratică [14]. Vom evidenția aici sintagma utilizată în documentul Uniunii Europene – ”informații de calitate”. Menționăm că nu există un etalon, un standard al noțiunii *informații de calitate*. Deci, fiecare stat trebuie el însuși să stabilească criteriile informației de calitate, prin *calitate* avînd în vedere, în primul rînd, veridicitatea informației care se difuzează.

Concluzii

1. Articolul 34 din Constituția Republicii Moldova stabilește că autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sînt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal. Deoarece articolul menționat operează cu noțiunea de ”informare corectă”, trebuie să înțelegem că orice informații care deviază de la realitatea acțiunilor care au avut loc, sau le denaturează ori le interpretează într-un anumit fel care ar justifica sau ar pune în avantaj sau dezavantaj guvernarea

sau unele autorități publice, pot fi calificate ca neconstituționale, iar autorii acestor *informări incorecte* sau *dezinformări* ar trebui să poarte și o anumită răspundere.

2. Industria audiovizuală, alături de celelalte industrii culturale, este considerată, la nivelul Uniunii Europene, o parte vitală a identității europene și o sursă de creativitate care trebuie să configureze dezvoltările viitoare ale integrării europene. Canalului audiovizual i-au fost asociate funcții importante (informare, educare, divertisment, mai ales în domeniul informării neputînd fi concurat de niciun alt mijloc de comunicare în masă), dar și disfuncții majore (efemeritatea mesajului, manipularea etc.).

3. Dezvoltarea tehnicii moderne în domeniul mijloacelor de comunicare în masă a făcut ca societatea să fie confruntată cu situații în care informația, fără a atinge onoarea, demnitatea sau reputația profesională, poate fi denaturată prin intermediul criticii, prin manipularea opiniei, prin dezinformare, prin ascunderea adevărului, prin sondaje de opinii sau chiar prin tăcere.

4. Legiuitorul Republicii Moldova ar trebui să stabilească cu mai multă claritate mecanismele prin care să se aprecieze și delimiteze judecățile de valoare de informațiile false, stabilind sancțiuni penale și contravenționale pentru acțiuni de manipulare a opiniei publice, dezinformare a membrilor societății, răspîndirea de știri false de natură să aducă prejudicii intereselor generale, ascunderea adevărului, organizarea de referendumuri ilegale, care pot duce la separatism teritorial, la dizbinarea societății în tabere conflictuante și la ură pe diferite motive.

Referințe bibliografice

1. Tudor Drăganu. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar*. Vol. 1. București: Ed. Lumina Lex, 2009.

2. Ministerul Educației și Cercetării al României. *Media, o educație de calitate*. București, 2005.

3. Necșuleu Alexandru. *Manipulări mass-media*. Sibiu, 2009.

4. Florentin Tucă. *Libertatea de expresie și abuzul de drept*. http://www.observatorcultural.ro/Libertatea-de-expresie-si-abuzul-de-drept*articleID_3734-articles_details.html

5. Nae Ionescu. *Funcția națională a presei*. Vol. I. *Între ziaristică și filosofie*. 1996.

6. S. Tămaș. *Dicționar politic*. București: Ed. Academiei Române, 1993.

7. Mihai Coman. *Introducere în sistemul mass-media*. Iași: Ed. Polirom, 2007.

8. Buzărnescu Ștefan. *Sociologia opiniei publice*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1997.

9. *Manipularea – o practică mortală*. <http://www.entitateaom.ro/author/omra/page/8/>

10. V. Miroiu. *Mass media – mijloc de manipulare a opiniei publice*.

http://www.academia.edu/4707562/mass_media_mijloc_de_manipulare_a_opinii_publice_mass_media_mijloc_de_manipulare_a_opinii_publice.

11. Catalin Zamfir, Lazar Vlasceanu. *Dictionar de sociologie*, Ed. Babel, 1993.

12. Promo-Lex. *Raport Drepturile Omului*. Chișinău, 2007.

13. Cătălin Olteanu. *Teoria libertății de exprimare*. <http://facultate.regielive.ro/download-26771.html>

14. Parlamentul European, Comisia pentru cultură și educație. Document de lucru. *Privind concentrarea și pluralismul mediatic în Uniunea Europeană*. Raportor: Marianne Mikko, Strasbourg, 19.12.2000.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dt/699/699878/699878ro.pdf

15. Faraon Maria-Cristina. *Efectele negative produse de mass-media în dezvoltarea personalității la adolescent*. <http://www.la-psihiolog.ro/cabinet-psihiologic-oanea-maria-cristina-program-de-sarbatorile-de-iarna-din-26-decembrie-pana-pe-31/-efectele-negative-produse-de-mass-media-n-dezvoltarea-personalitat-ii-la-adolescent>

16. *Efectele mass-media în viața noastră*. <http://floridemandarin.wordpress.com/2011/11/17/efectele-mass-media-in-viata-noastra/>